

СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА

У статті розкрито види і форми розвитку сільського туризму в Україні як одного із чинників виходу з кризи депресивних сільських територій та шляхів вирішення питання зайня-тості їх населення. Висвітлено особливості, основні переваги та актуальні проблеми його розвитку, що спонукає до покращення благоустрою сільських садиб, сіл, стимулює розвиток соціальної інфраструктури та підвищує культурно-освітній рівень сільського населення.

Ключові слова: аграрний сектор, соціально-економічний розвиток села, сільський туризм.

Аграрний сектор, що включає сільське господарство, харчову і переробну промисловості, забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність України, формує 17 % валового внутрішнього продукту та близько 60 % фонду споживання населення. Крім того, аграрний сектор є одним з основних бюджетоутворювальних секторів національної економіки, частка якого у зведеному бюджеті країни за останні роки становить 8-9 % [1, с. 2].

Однак ситуація, що склалася в галузі на даний час, не дає змоги вирішити проблеми, найгострішими з яких стали відсутність мотивації до праці, бідність, трудова міграція, безробіття, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення демографічної кризи та відмирання сіл.

Зокрема, активізація міграційних процесів, особливо серед сільської молоді, що на сьогодні є основною причиною деградації українських сіл, зумовила невідкладне вжиття заходів для забезпечення розвитку сільського господарства і сільських територій та розвиток альтернативних видів діяльності сільського населення, наприклад у сфері обслуговування та сільського туризму.

Відтак, сільський туризм набуває все більшої важливості як для сільського, так і міського населення різних регіонів України та стає перспективною і соціально-необхідною галуззю її економіки, що потребує кваліфікованих фахівців та досвідчених господарів, які могли б організувати, коригувати та розвивати таку діяльність.

На сучасному етапі розвитку української наукової думки існує певна невизначеність у застосуванні даного терміну, оскільки в одних країнах сільський туризм доповнює певний профілюючий вид рекреаційної діяльності, в других – виступає різновидом екологічного туризму, в третіх – є формою приватного підприємництва, в інших – має обмежений сезонний характер і виступає допоміжною формою діяльності у веденні родинного селянського (фермерського) господарства.

Окремими питаннями щодо теоретичного обґрунтування та проблемами становлення і розвитку сільського туризму в Україні займалися такі вчені, як: В.І. Андрущак, В.К. Бабарицька, О.О. Бейдик, Ж.І. Бучко, В.П. Васильєв, А.І. Гольча, П.В. Горішевський, О.Ю. Дмитрук, М.І. Дудич, Г.Б. Іваницька, Ю.В. Зінько, В.С. Качанівський, В.Ф. Кифяк, В.М. Косенко, Т.В. Криштоп, В.М. Куценко, О.Д. Лендел, Т.Ю. Луганська, О.О. Любіцева, С.С. Махлинець, О.П. Мельник, В.С. Пазенюк, Є.П. Панкова, В.Л. Петринівський, К.А. Поливач, В.М. Приказка, І.В. Прокопа, М.Й. Рутинський, А.О. Слюсаренко, В.І. Стафійчук, Л.І. Тебляшкіна, В.В. Храбовченко, Г.В. Черевко, В.П. Чупак та ін.

Однак наявна наукова література не дає достовірного уявлення про історичні передумови, фактичні етапи, організаційно-законодавче забезпечення, види та форми розвитку сільського туризму на українських землях.

У зв'язку з цим, метою нашої статті є аналіз та висвітлення основних видів та форм розвитку сільського туризму в Україні як одного із чинників виходу з кризи депресивних сільських територій.

Термін «сільський туризм» для сфери туризму України новий, однак його традиції на українських землях беруть початок з гостинності сільського населення. Наприклад, ще у ХІХ ст. на лікування або відпочинок до Карпат у сільські садиби приїжджали відомі поети,

митці, науковці, політики: І. Франко, Л. Українка, М. Грушевський, В. Гнатюк та ін. [5, с. 14].

На сучасному етапі вітчизняні дослідники розглядають сільський туризм як невід'ємну складову частину комплексного соціально-економічного розвитку села та один із засобів вирішення багатьох його проблем.

Аналіз наукової літератури дає підстави констатувати, що в Україні виділяють декілька видів сільського туризму:

- короткотерміновий (у період вихідних днів), що найчастіше має сезонний характер: рибальство, збирання грибів, полювання, лижний та санний спорт, а також маршрутний – заповідними місцями регіону (різні види пересування);
- відпочинковий (на період відпусток), термін якого може змінюватися в межах 20-40 днів;
- сезонний відпочинок, що може бути сімейним, колективним чи окремих осіб (художники, краєзнавці, археологи);
- відпочинок іноземців, зокрема діаспори – на предмет поглиблення знання мови, вивчення історичної і культурної спадщини краю [2, с. 30-31].

Крім того, виділяють і різні форми сільського туризму:

- власне сільський туризм як відпочинок на селі – діяльність, що приносить прибуток приймаючій стороні.
- агрорекреаційний туризм, що розвивається на базі підсобних господарств сільського населення або землях сільськогосподарських підприємств та передбачає активний відпочинок на природі і добровільну участь відпочиваючих у сільськогосподарських роботах;
- зелений сільський туризм (різновид екотуризму), в якому предметом туристичного попиту є екологічно чисті території, природне різноманіття, привабливі ландшафти та базою для його розвитку є сільські поселення, розташовані переважно у межах або поблизу об'єктів природно-заповідного фонду, де передбачено відповідні обмеження щодо господарської та рекреаційної діяльності [3, с. 250].

Сучасні дослідники доводять, що на практиці можливе поєднання не лише форм сільського, але й інших форм альтернативного туризму (культурно-пізнавального, промисельного, спортивно-оздоровчого тощо), які розвиваються на базі сільських поселень, оскільки приватні садиби можуть спеціалізуватись на полюванні та рибалці, кінних прогулянках, катанні на лижах, організації свят та вечірок, дитячому відпочинку та ін.

Поняття сільського туризму не може чітко відокремлюватися від низки інших видів рекреаційного туризму через такі специфічні характеристики як інтенсивність використання ресурсів, тип поселення організації сервісу, набір складових рекреаційного продукту, інші фактори.

Відтак сільський туризм можна визначити як тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях у сільську місцевість без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування.

Сільський туризм включає пішохідні прогулянки, гірські походи та альпінізм, кінні прогулянки, спортивні та оздоровчі подорожі, полювання й рибальство, збирання грибів та ягід, участь у різних традиціях та обрядах.

Багато видів відпочинку можуть розвиватися як у міській, так і у сільській місцевості (кінний туризм, пляжна рекреація, гастрономічний туризм тощо). При комбінуванні різних туристично-відпочинкових занять межа «сільський – міський» туризм розмивається, і для самих споживачів рекреаційних послуг стає несуттєвою. Крім того, певні види відпочинку відносять як до «сільського», так і до «міського» туризму і розрізняють лише за урботериторіальною ознакою, тобто конкретним місцем надання послуг (наприклад, плавання, вело прогулянки, відвідування культурних фестивалів, відпочинок на пляжі). Тісна взаємодія міських туристів із традиційною сільською культурою веде до глибшого розуміння та поваги народної української культури, сприяє само ідентичності особистості,

призводить до формування її національно патріотичної свідомості [4, с. 9].

При характеристиці сільського туризму визначають складники сільського туристичного продукту, а саме:

- туристичні атракції місцевості (наприклад, природне середовище, пам'ятки, цікаві архітектурні об'єкти, національні парки, ботанічні сади, торговельні центри, культурні та релігійні атракції, музеї, а також мешканці – їх культура і звичаї);

- інфраструктура місцевості (нічліжна база, гастрономічна база – ресторани, бари, кав'ярні, транспорт – таксі, автобуси, оренда автомобілів, торговельна мережа, заклади обслуговування тощо);

- доступність місцевості (кількість транспорту, а також інфраструктура – дороги, аеропорти і порти, залізнична мережа);

- імідж місцевості, що існує у свідомості потенційних клієнтів і суттєво впливає на підсвідоме бажання відвідати саме дану територію;

- ціна, яка залежить від багатьох чинників, а саме: стандарт послуг, пора року, кількість транспорту тощо.

До переваг сільського туризму можна віднести: гарантію охорони традиційної забудови; забезпечення туристам поселень; надання роботи місцевим жителям; підтримання місцевих традицій; стимулювання безпосереднього збуту с.-г. продукції; сприяння усвідомленню сільським громадами значення місцевого середовища; підвищення стандарту та естетики сільських осель; налагодження порозуміння між людьми села і міста; поліпшення якості життя мешканців села; охорону навколишнього природного середовища; розширення мережі природо-охоронних об'єктів.

Водночас, на думку дослідників основними проблемами сільського туризму є: низький рівень якості та комфорту, які необхідні для задоволення потреб; погане сполучення (дороги в сільській місцевості знаходяться у занедбаному стані); низький рівень надання послуг; нестача цілісних туристичних пропозицій, що містять продукти, орієнтовані на новий тип туриста; низький рівень маркетингу, недостатнє методичне забезпечення та відсутність цілеспрямованої діяльності; конкуренція із сторони сусідніх країн, які пропонують кращу інфраструктуру та сполучення, менш суворі візові вимоги та більш прогресивну систему оподаткування [4, с. 12].

Сприяння розвитку сільського туризму є невід'ємною складовою державної регіональної політики, одним з шляхів вирішення питання зайнятості населення та соціально-економічного розвитку депресивних територій. Розвиток сільського туризму спонукає до покращення благоустрою сільських садиб, сіл, стимулює розвиток соціальної інфраструктури та підвищує культурно-освітній рівень сільського населення.

Не володіючи розвиненою загальною та туристичною інфраструктурою, селянин у межах сільського туризму може організувати: пізнавальний туризм (ознайомлення з життям власної родини та територіальної громади, технологією вирощування сільськогосподарських культур та свійських тварин); активний туризм (збудувати на своїй території спортивний майданчик, підйомник, розробити маршрути для велотуристів, кінні прогулянки); екотуризм (відпочинок в екологічно чистій місцевості, вживання чистих продуктів); мисливський туризм (організація полювання та вивчення поведінки диких звірів тощо); культурно-етнічний (екскурсії, розповіді про історію краю, національні обряди, побут) і т.д.

Сільське населення здатне отримувати реальні доходи у сфері сільського туризму від таких видів діяльності, як: облаштування туристичних маршрутів; облаштування й експлуатація стоянок для туристів; робота гідом чи екскурсиводом; егерська діяльність (полювання, аматорське та спортивне рибальство); прокат туристичного спорядження; послуги приймання туристів; кулінарні послуги; підготовка культурних програм тощо.

Основними принципами державної підтримки сільського туризму є рівність умов, націленість на окреме сільське домогосподарство та місцеву громаду, фінансування проектів у сфері сільського туризму, розвиток сільської інфраструктури, реклама, участь у

виставково-ярмаркових заходах, створення фольклорно-культурних заповідників та парків народних промислів (на базі населених пунктів, що є носіями певного бренду), запровадження цілісної системи навчання для зайнятих у сільському туризмі людей та інші.

Отже, враховуючи відсутність необхідних капіталовкладень в аграрний сектор, варто більше уваги приділяти галузям, які не потребують для свого розвитку великих коштів. Зокрема, з метою стабільного розвитку сільського туризму в Україні, який стимулює активізацію малого підприємництва, дає певні підстави для диверсифікації різних видів підприємницької діяльності і створення нових робочих місць у селах, сприяє покращенню рівня життя мешканців конкретної сільської місцевості, удосконаленню місцевої інфраструктури та підтримки довкілля, необхідно формувати його господарський механізм, що включає організаційні, економічні та правові аспекти.

1. Комплексна програма підтримки розвитку українського села на період до 2015 року // Економіка АПК. – 2007. – № 1. – С. 3-43.
2. Косенко В.М. Трансформація організаційної структури функціонування сільського зеленого туризму // Матеріали конференції «Відпочинок в сільській місцевості в Україні в XXI столітті: проблеми та перспективи». – Переяслав-Хмельницький, 2000. – С. 30-32.
3. Кравченко Н. Роль сільського туризму в розвитку проблемних регіонів Полісся // Ніжин, 2007. – С. 250.
4. Луганська Т.Ю., Махлинець С.С., Тебляшкіна Л.І. Сільський туризм: історія, сьогодення та перспективи: Навч. посіб. / За ред. Волошина І.М. – К.: Кондор, 2008. – 385 с.
5. Русинський М.Й., Зінко Ю.В. Сільський туризм: Навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – 271 с.

References

1. Kompleksna prohrama pidtrymky rozvytku ukrainskoho sela na period do 2015 roku // Ekonomika APK. – 2007. – № 1. – S. 3-43.
1. Kosenko V.M. Transformatsiia orhanizatsiinoi struktury funktsionuvannia silskoho zelenoho turyzmu // Materialy konferentsii «Vidpochynok v silskii mistsevosti v Ukraini v XXI stolitti: problemy ta perspektyvy». – Pereiaslav-Khmelnytskii, 2000. – S. 30-32.
2. Kravchenko N. Rol silskoho turyzmu v rozvytku problemnykh rehioniv Polissia // Nizhyn, 2007. – S. 250.
3. Luhanska T.Yu., Makhlinets S.S., Tebliashkina L.I. Silskyi turyzm: istoriia, sohodennia ta perspektyvy: Navch. posib. / Za red. Voloshyna I.M. – K.: Kondor, 2008. – 385 s.
4. Rusynskii M.Y., Zinko Yu.V. Silskyi turyzm: Navch. posib. – K.: Znannia, 2006. – 271 s.

Билан С.А.

Сельский туризм как фактор сохранения социальной сферы украинского села.

В статье раскрыты виды и формы развития сельского туризма в Украине как одного из факторов выхода из кризиса депрессивных сельских территорий и путей решения вопроса занятости их населения. Освещены особенности, основные преимущества и актуальные проблемы его развития, которое побуждает к улучшению благоустройства сельских усадеб, сел, стимулирует развитие социальной инфраструктуры и повышает культурно-образовательный уровень сельского населения Украины.

Ключевые слова: аграрный сектор, социально-экономическое развитие села, сельский туризм.

Bilan S.A.

Rural tourism as a factor of conservation social Ukrainian village.

The article reveals the types and forms of rural tourism development in Ukraine as one of the factors of the crisis depressed rural areas and ways to address the issue of employment of the population. Highlight features, the main advantages and actual problems of development that encourages improvement to improvement of rural estates, villages, stimulates the development of social infrastructure and increases the educational level of the rural population of Ukraine.

Keywords: agricultural sector, socio-economic development of rural areas, rural tourism.

316.343.37 (477):325.86

С.С. Падалка

СЕЛЯНСТВО УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНА КОНФІГУРАЦІЯ ТА НОВІТНІ МЕНТАЛЬНІ ІМПЕРАТИВИ САМОБУТНОСТІ (1990-2000-і роки)

Аналізуються зміни у соціальному середовищі селянства, висвітлюються причини та наслідки звуження можливостей прикладання власної праці в українському селі, особливості набуття селянами нових ментальних установок.

В досліджувані роки поширеним явищем ставала самозайнятість, спостерігалась висока трудова міграція селянства, високою залишалася плінність кадрів. Серед причин погіршення якості кадрів сільського господарства: низька мотивація праці – низькі зарплати, несвочасні їх виплати, відсутність морального стимулювання; зміна структури виробництва; безробіття; недооцінка керівниками підприємств значення підготовки кадрів; скорочення фінансування освіти і відсутність належного соціального захисту працівників; низька ефективність матеріального виробництва; виробнича безправність селян. Практично на самоплив була пущена робота органів влади і господарювання по закріпленню кадрів на селі. Спостерігалось старіння кадрів. Різко зменшилась частка молодих спеціалістів з вищою освітою. На селі практично не діяли механізми соціального партнерства. Держава часто усувалась від функції гаранта прав і свобод громадян. Становлення нової системи соціально-трудових відносин відбувалось шляхом ігнорування власного історичного і сучасного світового досвіду.

Ключові слова: *сільське населення, аграрний бізнес, трудові ресурси, зайнятість, міграція.*

Проблема удосконалення відносин у сфері праці на селі розв'язувалась повільно, спонтанно із застосуванням розрізнених за суттю, не врегульованих у часі й неадекватно спрямованих заходів. Основний акцент робився на зміну власності, грошовий обіг, оподаткування тощо. Мало місце сподівання, що закони ринку роз-ставлять все на свої місця і будуть самоврегульовувати. Як наслідок, праця селянина виявилась найменш захищеною. Держава відмовившись від тотальної регламентації соціально-трудових відносин натомість не подбала, аби створювались і працювали інші регулятори в тому числі і соціальне партнерство. Становлення нової системи соціально-трудових відносин відбувалось шляхом ігнорування власного історичного, сучасного світового досвіду, а також причин економічної кризи. В Україні з часу проголошення незалежності спостерігався низький престиж праці та недостатня її мотивація; відчуження працівників від управління, зниження творчої активності і трудової дисципліни; формалізувались підходи до організації праці. Країни з розвинутим ринковим господарством велику увагу приділяли проблемі формування нових якісних рис робочої сили; прагнули унормувувати стосунки між працівниками і роботодавцями, надавали якісну систему державних соціальних гарантій. Вітчизняні економісти-аграрники схильні вважати, що в Україні у цій царині відбувались деякі позитивні явища, зокрема було створено умови для розвитку приватної форми власності і ліквідована державна монополія на використання робочої сили; розширені можливості щодо вибору форм і видів трудової діяльності, ліквідовані правові